

ФОРМА ТА ЗМІСТ УХВАЛИ СУДУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Сенченко Н.М.

Чернігівський національний технологічний університет

У статті досліджено особливості постановлення ухвали судом у справах щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Проведено аналіз процесуальної форми та змісту ухвали суду. Приділено увагу видам ухвал, які можуть бути постановлені у відповідному кримінальному провадженні. З'ясовано прогалини чинного Кримінального процесуального кодексу України щодо постановлених ухвал. Обґрунтовано та запропоновано пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства в дослідженій сфері.

Ключові слова: примусові заходи медичного характеру, ухвала суду, судовий розгляд.

Постановка проблеми. Положення ст. 3 Конституції України є нормативно-юридичним фундаментом гуманістичного спрямування розвитку суспільного життя в країні, що зумовлено прагненням до побудови демократичної, соціальної, правової держави. Найбільш уразливою та найменш захищеною категорією в правовому аспекті є населення країни, що страждають психічними розладами, але водночас є і небезпечними через вірогідну схильність до вчинення кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим для теорії і практики очевидна актуальність проблем удосконалення якості судового розгляду та прийняття рішень у справах щодо неосудних та обмежено осудних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження окремих питань, прийняття судом рішень у справах щодо застосування примусових заходів медичного характеру проводилось у працях Б.М. Дердюка, А.В. Смирнова, К.Б. Калиновського, С.Л. Шаренко та інших вчених.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження та виявлення недоліків при постановленні рішення судом, усунення яких забезпечить ефективне врегулювання провадження у справах щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Виклад основного матеріалу. Принцип законності зобов'язує суд неухильно дотримуватись встановленого законом порядку судового розгляду щодо застосування примусових заходів медичного характеру, враховуючи його особливості визначені ст. 512 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Прийняття судом рішення щодо застосування до неосудної особи примусових заходів медичного характеру (далі-ПЗМХ) повинно здійснюватись з дотриманням підстав застосування таких заходів, відповідно до норм матеріального (ст. 94 КК України) і керуючись нормами процесуального права (ст. 513 КПК України).

Законність передбачає відповідність всього процесу вирішення питання щодо застосування ПЗМХ нормативним приписам. Це стосується не тільки рішень про їх обрання, зміну або скасування, але і всіх інших дій, які мають місце при їх застосуванні.

Зміст розглядуваного принципу становить і вимога щодо законності, обґрунтованості, вмотивованості та справедливості ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування, ухвал суду за результатами судового розгляду чи перегляду судових рішень.

За результатами вирішення питання щодо застосування ПЗМХ суд постановляє процесуальне

рішення в формі ухвали. Аналіз даних судової статистики [1], Статданні МВС України] дає можливість зробити висновок, що суди України щорічно постановляють ухвали про застосування ПЗМХ щодо приблизно однієї тисячі неосудних осіб.

Ухвала суду про застосування ПЗМХ повинна постановлюватися в нарадчій кімнаті у письмовій формі.

Кримінальний процесуальний закон вимагає, щоб ухвала суду про застосування ПЗМХ також була законною, обґрунтованою і вмотивованою (ст. 370 КПК України).

Законною є ухвала, постановлена компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК України. Обґрунтованою є ухвала, постановлена судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України.

Обґрунтованість ухвали – це відповідність висновків суду у рішенні фактичним обставинам, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні і є результатом пізнання судом обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України). Зазначені обставини повинні бути підтверджені показаннями, речовими доказами, документами, висновками експертів. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду. Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Отже, суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них (ст. 95 КПК України). Суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. При цьому слід мати на увазі, що жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Вмотивованою є ухвала в якій наведено належні й достатні мотиви та підстави її постановлення. Право на отримання мотивованого судового рішення є процесуальним елементом права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]).

Європейський суд з прав людини стосовно вмотивованості судового рішення виробив таку

позицію, що згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються. Хоча п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною залежно від характеру рішення. Хоча національний суд має певну свободу розсуду щодо вибору аргументів у тій чи іншій справі та прийняття доказів на підтвердження позицій сторін, орган влади зобов'язаний виправдати свої дії, навітьши обґрунтування своїх рішень. Ще одне призначення обґрунтованого рішення полягає в тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті. Крім того, вмотивоване рішення дає стороні можливість оскаржити його та отримати його перегляд вищою інстанцією. Лише за умови винесення обґрунтованого рішення може забезпечуватись публічний контроль здійснення правосуддя (рішення ЄСПЛ у справах «Ван де Хурк проти Нідерландів», «Гарсія Руїс проти Іспанії», «Іро Баланіт проти Іспанії», «Кузнцов та інші проти Росії», «Руїс Торіа проти Іспанії», «Серявін та інші проти України», «Суомінен проти Фінляндії», «Татішвілі проти Росії», «Хаджіанастасіу проти Греції», «Хіггінс та інші проти Франції», «Гірвісаарі проти Фінляндії») [3; 4; 5; 6].

На сьогодні за майже п'ятдесят років діяльності Європейського суду з прав людини зафіксовано лише поодинокі приклади тривалого невиконання рішень Європейського суду з прав людини. Політичні наслідки для держав, аж до виключення з членів Ради Європи, є непривабливими для європейських країн, а тому рішення, як правило, виконуються вчасно [7].

Контроль за виконанням рішень покладений на комітет Міністрів Ради Європи, який у випадку вжиття всіх належних заходів приймає резолюцію про виконання державою рішення Європейського суду з прав людини [8, с. 26]. Якщо ж держава не виконує належно взяті на себе зобов'язання, Комітет Міністрів повертається до розгляду питання про виконання державою рішення Суду до того часу, поки всі зобов'язання не будуть виконані. Отже, маючи в своєму розпорядженні засоби виключно політичного впливу на державу, Конвенції передбачили створення ефективного механізму контролю за дотриманням гарантій Конвенції про захист прав та основних свобод людини. Виконання рішень Європейського суду не обмежується виплатою лише грошових компенсацій, а часто створює необхідність проведення більш масштабних заходів [9, с. 418].

Отже, невмотивованість судового рішення є підставою для його скасування у зв'язку з порушенням норм процесуального права незалежно від доводів, викладених в апеляційній чи касаційній скарзі.

Згідно зі ст. 124 Конституції, судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України.

Ухвала суду щодо застосування ПЗМХ повинна бути постановлена в нарадчій кімнаті, що служить забезпеченню її законності, обґрунтованості та вмотивованості.

Загальні вимоги до ухвали суду, встановлені у ст. 372 КПК України, стосуються і ухвали суду щодо застосування ПЗМХ. Вона складається з:

1) вступної частини із зазначенням: дати і місця її постановлення;

назви та складу суду, секретаря судового засідання;

найменування (номера) кримінального провадження;

прізвища, ім'я і по батькові особи, щодо якої вирішується питання застосування примусового заходу медичного характеру, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання;

закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає суспільно небезпечне діяння;

сторін кримінального провадження та інших учасників судового провадження;

2) мотивувальної частини із зазначенням:

суті питання, що вирішується ухвалою, і за числом ініціативою воно розглядається;

встановлених судом обставин із посиланням на докази, а також мотивів неврахування окремих доказів;

мотивів, з яких суд виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався;

1) резолютивної частини із зазначенням:

висновків суду;

строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

В ухвалі суд повинен, посилаючись на докази, не лише вказувати процесуальні джерела доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України), а й наводити фактичні дані, які містяться в таких процесуальних джерелах доказів та мають значення для даного кримінального провадження (ч. 1 ст. 84 КПК України).

У мотивувальній частині ухвали має бути наведено також посилання на закон та інші нормативно-правові акти матеріального права (назва, стаття, її частина, абзац, пункт, підпункт закону), у відповідних випадках – на норми Конституції й інші норми права, якими керувався суд. У разі необхідності мають бути посилання на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та рішення Європейського суду з прав людини, які згідно із Законом України від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [10] є правомірними права та підлягають застосуванню в даному кримінальному провадженні.

Можна визначити наступні види ухвал суду першої інстанції щодо даного виду провадження: про застосування примусових заходів медичного характеру; про відмову в їх застосуванні та закриття провадження; про закриття провадження; про продовження, зміну, припинення застосування примусових заходів медичного характеру.

Під час постановлення ухвали про застосування ПЗМХ суд повинен з'ясувати чи доведено прокурором поза розумним сумнівом наявність обставин, які входять до предмету доказування під час судового розгляду, зокрема: 1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення; 2) чи вчинено це суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення особою; 3) чи вчинила ця особа суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення у стані неосудності; 4) чи не захворіла ця особа після вчинення кримінального правопорушення на психічну хворобу, яка виключає застосування покарання; 5) чи слід застосувати до цієї особи примусові заходи медичного характеру і якщо слід, то які.

Визнавши доведеним, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності або після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, яка виключає можливість застосування покарання, суд

постановляє ухвалу про застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 2 ст. 513 КПК України).

Досліджуючи вимоги КПК України щодо меж судового розгляду, також привертає увагу той факт, що при їх визначенні як в суді першої, так і апеляційної інстанції законодавець залишив поза увагою кримінальні провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Проте з огляду на те, що в новому КПК України обвинувачення визначено як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим кодексом (п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України), а ст. 292 КПК України передбачено, що клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру має відповідати вимогам ст. 291 КПК України, тобто вимогам, що ставляться до обвинувального акту, який має містити формулювання обвинувачення (п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України), то відповідно і вимоги ст. 337 КПК України щодо меж судового розгляду в суді першої інстанції та вимоги ч. 4 ст. 404 КПК України щодо меж апеляційного перегляду мають поширюватися і на провадження щодо застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. А тому як суд першої, так і апеляційної інстанції вправі вийти за межі правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, що міститься в клопотанні про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, лише в разі, якщо це покращує становище особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру [11, с. 334.]

Встановивши, що суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення не було вчинено або вчинено іншою особою, а також якщо не доведено, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення, суд постановляє ухвалу про відмову в застосуванні ПЗМХ та закриває кримінальне провадження (ч. 3 ст. 513 КПК України).

Якщо буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння особа вчинила у стані неосудності, а на момент судового розгляду видужала або внаслідок змін у стані її здоров'я відпала потреба в застосуванні примусових заходів медичного характеру, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ (ч. 4 ст. 513 КПК України).

Кримінальне провадження щодо застосування ПЗМХ може бути закрито ухвалою суду, якщо неосудність особи на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не була встановлена, а так само в разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу. У такому разі після закриття судом кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ прокурор повинен розпочати кримінальне провадження в загальному порядку (ч. 5 ст. 513 КПК України).

Ухвала щодо зміни або припинення застосування примусових заходів медичного характеру постановлюється судом, якщо особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності, видужала або якщо внаслідок змін у стані її здоров'я відпала

потреба в раніше застосовуваних заходах медичного характеру (ч. 2 ст. 514 КПК України).

У разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування ПЗМХ (ч. 1 ст. 515 КПК України). Постановлення ухвали суду про припинення застосування ПЗМХ є підставою для проведення досудового розслідування чи судового провадження.

З результатами вищевказаного можна зробити висновок, що суд може застосувати тільки один вид примусового заходу медичного характеру, тому доцільно з цього приводу внести редакційні зміни до ст. 513 КПК України. Під час постановлення ухвали про застосування ПЗМХ суд повинен з'ясувати чи доведено прокурором поза розумним сумнівом наявність обставин, які входять до предмету доказування під час судового розгляду.

Згідно з положеннями п. 8 принципу 18 Резолюції 46/119, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 18 лютого 1992 року «Захист осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги» рішення, прийняте в результаті розгляду, і його мотивування повинні бути виражені письмово. Пацієнту, його особистому представнику та адвокату мають бути надані копії. При вирішенні питання про те, чи повинно рішення, прийняте в результаті розгляду, бути опубліковано, найбільш повно повинні враховуватися власні побажання пацієнта, необхідність поважати особисту сферу пацієнта та інших осіб і необхідність запобігти серйозній шкоді здоров'ю пацієнта або уникнути загрози для безпеки інших [12].

Судове рішення, яким суд закінчує судовий розгляд по суті, надається сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру, у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій яких передбачено КПК України, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб. Переклад судових рішень та інших процесуальних документів кримінального провадження засвідчується підписом перекладача (ч. 4 ст. 29 КПК України). З метою реалізації права на оскарження ухвали суду обов'язковим є роз'яснення суті ухвали та порядку її оскарження.

Висновки. Таким чином, в плані забезпечення процесуальної форми кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ першочергове місце займає діяльність слідчого, прокурора та суду. З огляду на забезпечення належних процесуальних гарантій, кримінальна процесуальна діяльність у межах провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру повинна бути достатньо повно і ефективно врегульована нормами процесуального законодавства, відбуватись у точній відповідності із загальноприйнятими міжнародними стандартами та принципами процесу, а також відповідати суворій процесуальній формі її реалізації.

Список літератури:

1. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції з 1998 по 2013 р. (за даними судової статистики) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/firstview/ind>.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 / Рада Європи – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Ван де Хурк проти Нідерландів» за заявою № 288 від 19 квітня 1994 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/GetArticlesByCategory.asp?CategoryId=2>.
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Кузнецов та інші проти Росії» за заявою № 184/02 від 11 січня 2007 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/SO2898.html.
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Серявін та інші проти України» за заявою № 4909/04 від 10 лютого 2010 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/19612>.
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Татішвілі проти Росії» за заявою № 1509/02 від 22 лютого 2007 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zarunsky.alt.sudrf.ru/modules.php?did=31&name=press_dep&op=1.
7. Європейський суд з прав людини. Судова практика / заг. ред. В.Г. Буткевича. – К.: Ред. журн. «Право України», 2011. – Дод. журн. «Право України» Вип. 1 ч. 3: Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань: у 3 ч. – 2011. – 560 с.
8. Європейський суд з прав людини. Судова практика / заг. ред. В.Г. Буткевича. – К.: Ред. журн. «Право України», 2011. – Дод. журн. «Право України» Вип. 1 ч. 1-2: Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань: у 3 ч. – 2011. – 936 с.
9. Бортновська З.П. Виконання рішень Європейського суду з прав людини на території України / З.П. Бортновська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/806>.
10. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України, 2006, № 30, ст. 260.
11. Кашка О.С. Недопустимість погіршення правового становища обвинуваченого та особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, при провадженні в суді апеляційної інстанції / О. С. Кашка // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького ун-ту управлін. та права. – 2013. – № 1 (45). – С. 329–340.
12. Резолюція 46/119 Генеральної Асамблеї ООН «Захист осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги»; Міжнародний документ, Принципи від 18 лютого 1992 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_905.

Сенченко Н.Н.

Черниговский национальный технологический университет

ФОРМА И СОДЕРЖАНИЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СУДА ПО ПРИМЕНЕНИЮ ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР МЕДИЦИНСКОГО ХАРАКТЕРА

Аннотация

В статье исследованы особенности вынесения определения судом по делам о применении принудительных мер медицинского характера. Проведен анализ процессуальной формы и содержания определения суда. Уделено внимание видам определений, которые могут быть постановлены в соответствующем уголовном производстве. Установлены пробелы действующего Уголовного процессуального кодекса Украины в отношении вынесенных определений. Обосновано и поддержано предложение по усовершенствованию действующего законодательства в исследованной сфере.

Ключевые слова: принудительные меры медицинского характера, определение суда, судебное рассмотрение.

Senchenko N.M.

Chernihiv National Technological University

THE FORM AND CONTENT OF THE COURT ON THE APPLICATION OF COMPULSORY MEDICAL MEASURES

Summary

This article explores the peculiarities of adoption of the decision by the court for the application of compulsory medical measures. It analyzed the procedural form and content of the court. Attention is paid to types of decisions that can be passed in the relevant criminal proceedings. It was found gaps of the Criminal Procedural Code of Ukraine regarding decisions rendered. It has been proved and offered suggestions for improving the current legislation in the studied area.

Keywords: compulsory medical measures, court order, judicial process.